

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (312)

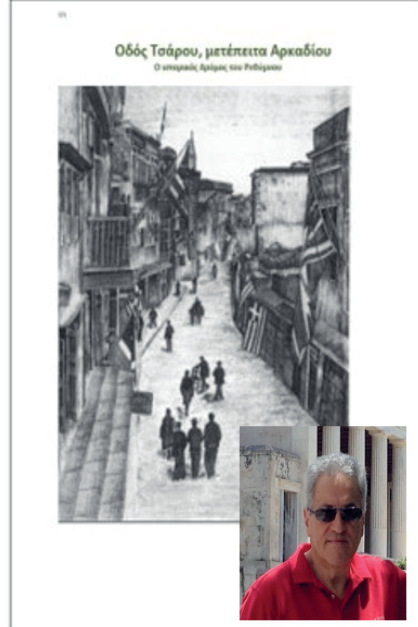
Ξεφυλλίζοντας τη ρεθεμνιώτικη ιστορία του βιβλίου (2)

Συνεχίζουμε σήμερα τη νοερή περιήγησή μας στον χώρο της ιστορίας του ρεθεμνιώτικου βιβλίου, παρ' ότι η ξενάγηση που είχαμε αναγγείλει γι' αυτή την εβδομάδα αναβλήθηκε για μια μέρα με καλύτερες καιρικές συνθήκες. Στις περασμένες «Αναδιφώσεις» συναντήσαμε τα πρώτα, βιβλιοπωλεία Δορυφόρου και Καλαϊτζάκη, το 1881 και το 1883 αντίστοιχα. Είδαμε επίσης την πρώτη δεκάδα βιβλίων που τυπώθηκαν στην πόλη μας. Σ' αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε την έκδοση το έτος 1888 της ακολουθίας των Τεσσάρων Μαρτύρων, που είναι στην επετειακή επικαιρότητα εφέτος. Σήμερα θα σταθούμε μπροστά στο σπίτι που κατοίκησε ο Πρόεδρος του Διδακτικού Συλλόγου και μέγας δημοτικιστής Γεώργιος Δαφνέρμος, ο οποίος από το 1925 μέχρι το 1941 εξέδωσε με ατομική προσπάθεια το εξαιρετικό στο είδος του εκπαιδευτικό περιοδικό «Προμηθεύς ο Πυρφόρος», συνολικά 335 τεύχη. Το περιοδικό είχε παγκρήτια απήχηση. Το συνέχισε ως κρητολογικό από το 1977 μέχρι το 1984, με 40 συνολικά τεύχη, ο γιος του Ελευθέριος.

Στο ξεκίνημα της οδού Αρκαδίου (παλιότερα Τσάρου κι ακόμα πιο παλιά Ruga Magistra των Βενετών) θα θυμηθούμε τις αναφορές στον δρόμο αυτό κατά τον Μεσοπόλεμο του Παντελή Πρεβελάκη στη μυθιστορία του «Το Χρονικό μιας Πολιτείας». Είναι ο δρόμος ακριβώς του Ρεθύμνου που σηματοδότησε τον ξεπεσμό της πόλης μετά την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων κατοχής, ύστερα από μια περίοδο άθνησης που είχαν επιφέρει οι εισροές χρημάτων που προορίζονταν για την εκπλήρωση των κάθε είδους αναγκών τους.

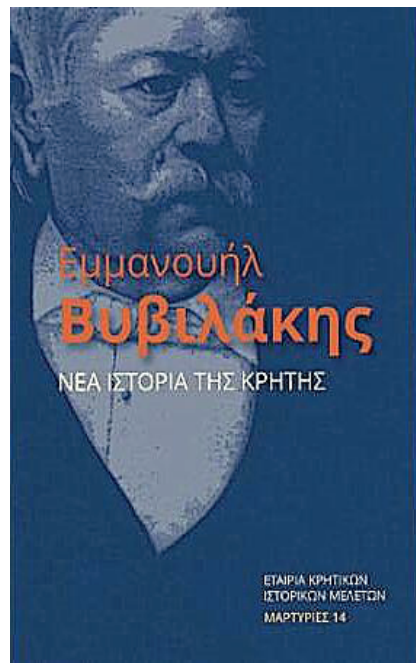
Σ' ένα άλλο επίπεδο, τον δρόμο αυτό ερεύνησε ο Χάρης Καλαϊτζάκης, ο οποίος αφιέρωσε όλη την ικμάδα της τελευταίας περιόδου της ζωής του προκειμένου να εξεργαστεί το θέμα σε βάθος. Πρόλαβε να συγκεντρώσει μια πληθώρα στοιχείων από διάφορες πηγές, δεν πρόλαβε όμως να δει τυπωμένο το πολύ ώριμο αυτό πόνημά του. Η οικογένειά του μου έκανε την τιμή να μου αναθέσει την επιμέλεια της έκδοσης και, καλώς εχόντων των πραγμάτων και χρόνων διαθέτοντος του επιμελητή, προβλέπεται να έχει εκδοθεί μέχρι το τέλος του έτους.

Αφού κοντοσταθούμε στο βιβλιοπωλείο «Βιβλιοσκόπιο» το οποίο διαθέτει ένα εξαιρετικό παιδικό τμήμα, που προσφέρει σε συστηματική βάση αναγνωστικές βιβλιότητες, θα σταματήσουμε στο βιβλιοδείο της Μαρίας Μοσχονά στην οδό Κριτοβουλίδου, το οποίο οι παλιότεροι θυμόμαστε στην οδό Δασκαλογιάννη, σε συνέχεια του βιβλιοπωλείου «Αναζητήσεις» της Μαρίας Τσιριμονάκη. Το Ρεθύμνο ήταν ανέκαθεν ελλειμματικό σε βιβλιοδέτες και οι λίγοι που θα δούμε στη συνέχεια δεν μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες του σε «στάκωμα» (=στάκωση) βιβλίων. Μιλάμε βέβαια για εποχές που οι Ρεθεμνιώτες αγαπούσαν την ανάγνωση και που δεν πέταγαν βιβλία στους κάδους της ανακύκλωσης ή και των απλών απορριμμάτων.

Στην οδό Παύλου Βλαστού θα κοντοσταθούμε μπροστά στην κατοικία του δασκάλου που την ονοματοδότησε, ο οποίος δεν διακρίθηκε μεν για τους πολλούς τίτλους βιβλίων που εξέδωσε (μόλις ένα, το «Ο Γάμος εν Κρήτη»), διέπρεψε όμως για τη συλλογή λαογραφικού υλικού σε σχεδόν εκατό τόμους, οι οποίοι δωρήθηκαν και σήμερα λαμπρύνουν το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης. Στη φωτογραφία από το αρχείο του Λαογραφικού Μουσείου ο ανιψιός του Γεώργιος υποδεικνύει τη θέση του σπιτιού του στην ομώνυμη σήμερα οδό. Δίπλα θα αναζητήσουμε την κατοικία της οικογένειας Σταυρουλάκη, απόγονοι της οποίας έχουν εκδώσει δύο βιβλία στη μνήμη των καθηγητών γονέων τους Άννας και Διονύση Φιλιώτη.

Στην οδό Βυβιλάκη θα θυμηθούμε τον πρωτεργάτη της εκπαίδευσης στην Κρήτη Ευμανουήλ Βυβιλάκη. Τον έχει βιογραφήσει ο Μιχάλης Τρούλης, ο οποίος έχει αναφερθεί επανειλημμένα στο βιβλίο του «Εκθεσις της επί των σχολείων της Κρήτης Επιτροπής του 1844», που τυπώθηκε στην Αθήνα το 1879. Ο Βυβιλάκης υπήρξε πολύγραφος. Η σημαντικότερη όμως προσφορά του ήταν η έκδοση της εφημερίδας «Ραδάμανθους», της πρώτης ουσιαστικά κρητικής εφημερίδας, στον Βαφέ και στη συνέχεια στην Αθήνα. Μια άλλη προσφορά του ήταν η δωρεά της βιβλιοθήκης του από 1000 σχεδόν τόμους σ' εκείνη του Φιλελευθέρου Συλλόγου Ρεθύμνης.

Σειρά έχει το βιβλιοπωλείο του Γεωργίου Ρεράκη, και πάλι επί της οδού Αρκαδίου. Είχε ξεκινήσει τη λειτουργία του στα μέσα της δεκαετίας του 1920 σε παράπηγμα της οδού Μάρκου Μουσούρου και αργότερα, μετά την κατεδάφισή του κατά τη διάνοξη της οδού Μανιουδάκη, είχε μεταφερθεί επί της Αρκαδίου, στη θέση όπου λειτουργούσε παλιότερα το βιβλιοπωλείο Γεωρβασάκη, πριν αυτό μεταφερθεί βορειοδυτικότερα. Εκτός από τη διάθεση ειδών βιβλιοπωλείου-χαρτοπωλείου, έκανε πωλήσεις και άλλων προϊόντων, όπως ψιλικών, στεφάνων κηδεών, βαπτιστικών και καλλυντικών ενώ αντιπροσώπευε και εκδόσεις μεγάλων έργων με τη μορφή τευχών, όπως η Ιστορία της Κρήτης του Μουρέλλου και η Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια.

Παραδίπλα λειτουργήσε βιβλιοπωλείο ο Γεώργιος Γεωρβασάκης, έχοντας το μεταφέρει δύο φορές, την πρώτη από την οδό Αγίας Βαρβάρας. Την ακμαία αυτή επιχείρηση, η οποία περιλάμβανε και την έκδοση της εφημερίδας «Ερευνα», διατήρησε από το 1923 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1950, οπότε μεταβίβασε τον χώρο στον Πίσσα και μετέφερε προΐόντα και μηχανήματα στα Χανιά. Η οικογένεια Γεωρβασάκη δραστηριοποιείται μέχρι σήμερα στον εκδοτικό χώρο των Χανίων.

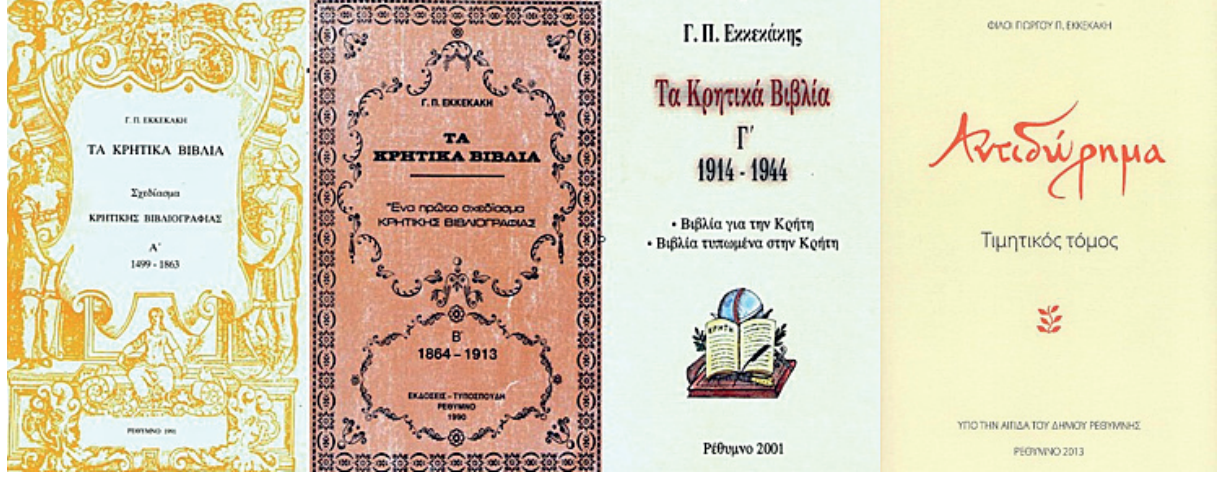
Στον ίδιο χώρο της Αρκαδίου στη συνέχεια λειτουργήσε το βιβλιοπωλείο - τυπογραφείο Πίσσα. Διέθετε όλα τα αξεσουάρ ενός χαρτοπωλείου - βιβλιοπωλείου της εποχής, όπως σειρές σχολικών τετραδίων. Διέθετε επίσης μελάνι γραφής, πένες διαφόρων μεγεθών, πλάκες και μολυβοκόντυλα, σάκες δερματίνες και υφασμάτινες, χάρτες, βοθητικά σχολικά βιβλία κ.λπ. Από τη διάλυση του βιβλιοπωλείου αυτού είχα αποκομίσει πλήθος σχολικών ειδών, τα οποία σήμερα κοσμούν τις βιτρίνες του Σχολικού Μουσείου. Σημειωτέον ότι στο τυπογραφείο του είχαμε τυπώσει τα πρωτόλεια μαθητικά μας περιοδικά πολλές μαθητικές τάξεις, μεταξύ των οποίων και η γυμνασιακή δική μου. Όμως η έκδοση θεωρήθηκε επαναστατική και προσβλητική για τους καθηγητές, γεγονός που είχε προσωπικό κόστος.

Σειρά όμως έχει το διπλανό βιβλιοπωλείο Χατζηδάκη, το οποίο όμως ο γνωστός μας και για το χιούμορ του Αριστόδημος είχε συστήσει αρχικά στην οδό Μάρκου Μουσούρου, πίσω από τα σχολεία. Περιλάμβανε και βιβλιοδείο, για το οποίο υπήρχε πάντα το απαραίτητο προσωπικό, όπως και προϊόντα σαν το κινίνο, που σήμερα θα αντιστοιχούσαν σε φαρμακείο και άλλα που αναφέρονται περισσότερο σε πιλοπωλεία, σε κουρεαία, σε φωτογραφεία, μέχρι σπαρμαστέτα, καθρέπτες, κορνίζες και είδη ένδυσης. Το είπαμε εξαρχής, ότι τα καταστήματα της εποχής στην οποία αναφερόμαστε δεν ήταν ιδιαίτερως εξειδικευμένα και οι ιδιοκτήτες, προκειμένου να εξοικονομούν τα προς το ζην, αναγκάζονταν να εμπορεύονται πλήθος προϊόντων.

Ο γιος του Λεωνίδα Χατζηδάκης που ανέλαβε το κατάστημα το 1949 το μετέτρεψε σε αμιγές βιβλιοπωλείο-βιβλιοδείο, με την προσθήκη των εφημερίδων, τομέας που εξασφάλιζε σημαντικό μέρος του τζίρου του καταστήματος. Προσέθεσε επίσης την πώληση λαχείων και συνέχισε την σφραγιδοπία, ενώ προέβη και σε έκδοση και κυκλοφορία τετραδίων (φωτογραφία) και ταχυδρομικών καρτών με ρεθεμνιώτικα θέματα. Εξέδιδε κάθε χρόνο φυλλάδιο με τα σχολικά είδη του βιβλιοπωλείου, δασκάλων και μαθητών, και το ταχυδρομούσε σ' όλα τα σχολεία του νομού Ρεθύμνης. Στο βιβλιοπωλείο αυτό έχει κάνει ειδικό αφιέρωμα ο Μάνος Γοργοράπτης.

Τρία βιβλία για τα βιβλία κι ένα ακόμα ως αντίδωρο

Μιλώντας για την ιστορία του βιβλίου στην Κρήτη και ειδικότερα στο Ρεθύμνο δεν μπορούμε παρά να βρεθούμε μπροστά στο μεγαλειώδες έργο που πρόσφερε στον τομέα αυτό ο Γιώργης Π. Εκκεκάκης. Ο μακαριστός εδώ και επτά χρόνια συμπολίτης αφιέρωσε πολλά χρόνια και την ικμάδα του πνεύματός του (αλλά και οσοβάρη χρηματικά ποσά...) για την έρευνα και δημοσιοποίηση του φαινομένου, από το «Ετυμολογικό Μέγα» του 1499 μέχρι τα βιβλία για την Κρήτη της Γερμανοκρατοχής. Και δεν σταμάτησε να κάνει προσθήκες στη βιβλιογραφία αλλά και αγορές των καταλογογραφούμενων βιβλίων μέχρι το τέλος σχεδόν της ζωής του. Πώς αλλιώς λοιπόν μπορούσαμε να του πούμε ένα μικρό ευχαριστώ, παρά μ' ένα τιμητικό γι' αυτόν τόμο; Καταφέραμε να του προσφέρουμε ως αντίδωρο 28 ερευνητές 25 επιστημονικές εργασίες, στον τόμο με τον τίτλο «Αντιδωρήματα». Σήμερα είναι δυσχερέστερο ως βιβλίο αλλά ψηφιακά εύκολα προσβάσιμο από την διαδικτυακή πύλη «Ανέμη» της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης.